

Kasim Trnka***EVROPSKI IDENTITET I BOSNA I HERCEGOVINA****Sažetak**

U sintagmi „evropski identitet“ i jedan i drugi pojam treba razumjevati kao dinamičku kategoriju. Evropu kao geografsku odrednicu možemo posmatrati kroz istorijski kontekst. U kulturološkom smislu to je ambient u kome su se odvijali ključni civilizacijski procesi. U političkom smislu pojam Evropa se sada može reducirati na institucionalnu strukturu Evropske unije utemeljenu na zajedničkim vrijednosti koje baštine njeni građani, narodi i države.

Ove zajedničke vrijednosti konstituišu identitet Evropske unije. Kada i ostale zemlje evropskog kontinenta prihvate ove vrijednosti i kad budu davale svoj doprinos njihovom obogaćivanju, tada će se moći govoriti o evropskom identitetu.

Vrijednosti Unije se uspostavljaju na dva načina. Svaka članica unosi vlastite vrijednosti, dok se dogovornim usklađivanjem različitih interesa uspostavljaju i dodatni elementi zajedničkog identiteta. Demokratski deficit institucija Unije, kriza multikulturalizma, antiuseljenički i antiislamistički koncepti i politike uveliko problematiziraju postojanje evropskog identiteta.

U Povelji o temeljnim pravima Unije kao ključni elementi njenog identiteta identifikovani su: ljudsko dostojanstvo, sloboda, jednakost, solidarnost, demokratija i pravna država. Uz zajedničke vrijednosti, Unija poštuje i posebnosti nacionalnih identita težeći uravnoteženom i trajnom razvoju.

Realni rizici koji dovode u pitanje evropski identitet, između ostalog, su: insistiranje na hrišćanskim korjenima; islamofobija; nacionalizam i drugi fundamentalizmi, ksenofobičnost i neonacizam.

* Prof. dr., redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici

Kompatibilnost evropskih i BH vrijednosti ogleda se, naročito, u multikulturalnosti, toleranciji i suživotu. Kao pripadnica antifašističke koalicije, kao članica Vijeća Evrope i OSCE-a BiH već daje doprinos konstituisanju evropskog identiteta. BiH se mora osloboditi brojnih ograničenja koji joj otežavaju prihvatanje evropskih vrijednosti. To su, naročito, nametnuti Ustav koji je nekonzistentan sa demokratskim standardima; diskriminacija u ostvarivanju i zaštiti ljudskih prava; nepostojanje unutrašnjeg konsenzusa o ključnim pitanjima budućnosti zemlje; nametanje percepcije o islamističkoj opasnosti iz BiH i dr.

Ključne riječi: Evropski identitet; kriza identiteta, kršćanski korjени; islamofobija; Ksenofobija; neofašizam; BH vrijednosti; multikulturalnost; tolerancija; ustavna ograničenost; diskriminacija.

I UVOD

Raspravu o ovom složenom pitanju, na simboličnoj ravni, možemo početi sa korelacijom stavova, sa jedne strane, Angele Merkel koja je izjavila da je propao projekt multikulturalizma i, s druge strane, izjave bivšeg američkog diplomate Wiliema Mondgomerija o skorij disoluciji države BiH. Nasuprot tome, sve je više zemalja koje pretenduju da se priključe Evropskoj uniji. To potvrđuje da su članice Unije izgradile sistem vrijednosti koji određuje njen identitet i da je on privlačan državama koje žele da postanu njene članice. Sa ovog stanovišta sada možemo govoriti o identitetu Unije, a kad i ako ostale države sa evropskog kontinenta postanu dio ujedinjene Evrope, tada će se moći govoriti o evropskom identitetu.

Proces uspostavljanja evropskog identiteta prate brojne pojave koje ukazuju i na ozbiljnu krizu njenih vrijednosti. Ksenofobični, nacionalistički, antiuseljenički i antiislamistički koncepti, ponašanja i politike nisu više izolovane marginalne pojave. Na krilima populizma desničarske stranke ovakvih programa osvajaju značajan broj mjesta u nacionalnim i u Evropskom parlamentu. Pitanje je da li to predstavlja izraz i konsekvencu duboke recesije i ekonomske krize. To podsjeća na pojavu fašizma nakon najveće krize 30-ih godina prošlog vijeka. Postavlja se pitanje da li su, ovog puta, kristalizirane vrijednosti nove Evrope dovoljne da pruže demokratski odgovor na ove izazove.

Bosna i Hercegovina je dio Evrope. U nekim elementima kao što su tradicija multikulturalizma, tolerancije i suživota, ona je preteća današnjih evropskih vrijednosti. Ipak, da bi u cjelosti bila kopatibilna evropskim vrijednostima, Bosna i Hercegovina se mora osloboditi i brojnih nedostataka i ograničenja.

II ŠTA PODRAZUMJEVAMO POD POJMOVIM „EVROPA“ U SINTAGMI „EVROPSKI IDENTITET“

Pojam „Evropa“ možemo misliti u različitim kontekstima:

- Istorijski gledano, današnji pojam Evropa je stekao pravo građanstva tek u 19-om vijeku. Od antičkog perioda, preko srednjeg vijeka do savremene epohe obuhvat Evrope se stalno mijenjao.
- U geografskom smislu, pod ovim pojmom treba shvatiti prostor od Urala do Gibraltara i od Islanda i Irske do Kipra
- U kulturološkom smislu, pod tim treba podrazumjevati ambient u kome su se odvijali ključni civilizacijski procesi.
- U političkom smislu treba razumjeti oformljenu institucionalnu strukturu naslonjenu na zajedničke vrijednosti Evropske unije. Sa tog stanovišta treba razlikovati problematiku identiteta Unije i identiteta Evrope u današnjem geografskom smislu. Tek kada i ako sve zemlje evropskog kontinenta budu u članstvu Unije, tada će se ova dva pojma podudaruti. Zato već sada Evropu, uslovno, treba misliti u kategorijama zajedničkih vrijednosti ne samo država i naroda u Evropskoj uniji, nego i onih država koje teže priključenju, jer time izražavaju svoju spremnost da dijele te iste vrijednosti. Evropske vrijednosti mogu se razumjevati i u kontekstu zapadnog civilizacijskog kruga, što uključuje i SAD, Kanadu i neke druge zemlje.

III SMISAO EVROPSKIH INTEGRACIJA

Tokom 19. vijeka u Evropi je dominirao koncept nacionalne države apsolutnog suvereniteta na podlozi Hegelove teorije države i prava i praksi Bizmarkove Njemačke. U tom su periodu Evropom dominirali ratovi, sukobi i različita rivalstva, sve do katastrofa prvog i drugog svjetskog rata. Romantičarska reakcija na takvo stanje, koja je imala odjeka samo u intelektualnim krugovima, bila je prva pojava ideja o evropskom ujedinjenju. Tako je Viktor Igo, još 1848. godine, govorio: „Doći će dan kada ćete se vi Francuzi, vi Rusi, vi Italijani, vi Englezi, vi Njemci, vi sve nacije kontinenta, bez gubitka vaše posebnosti i vaše pojedinačne slave, sjediniti u jednu skladnu cjelinu, i vi ćete stvoriti evropsko bratstvo... Doći će dan kada će granate biti zamjenjene glasanjem...”

Nakon drugog svjetskog rata ideja ujedinjene Evrope postepeno postaje realnost. Šumanovom deklaracijom iz 1950. godine i doktrinom Konrada Adenauera, lidera sukobljenih država, osmišljen je i pokrenut koncept evropskog ujedinjenja. U kontekstu tadašnjih prilika prioritet je bio

udruživanje radi zajedničke odbrane i prevencije sukoba u uspostavljenoj blokovskoj podjeli svijeta. Tako je već 1949 uspostavljen NATO.

Podjela pomoći iz Maršalovog plana i, posebno, borba za povoljniji položaj na svjetskom tržištu, diktirali su pravac i smisao ekonomskih integracija. Sadržaj i nivo zajedničkog djelovanja stalno se proširivao i obogaćivao počevši od:

- Zajednice za uglj i čelik, sa 6 država;
- Evropske ekonomske zajednice;
- Evropske zajednice za atomsku energiju, preko
- Rimskog sporazuma iz 1957 godine,
- Sporazuma iz Matrihta iz 1993. godine kada se uspostavlja Evropska unija, preko Amsterdama, 1997, Nice, 2001, usvajanja prijedloga Ustava Evrope 2004. godine do Lisabonskog sporazuma.

Ekonomski aspekti integracije mnogo su se brže i uspješnije razvijali i ostvarivali od političkih i demokratskih. Od slobodnog i koordiniranog tržišta 6 zemalja za uglj i čelik, preko 4 slobode kretanja, do monetarne i carinske unije i usklađenih politika u najvažnijim oblastima društvenog života i socijalne politike sa 27 zemalja.

Dosta kasno je shvaćeno da je neodrživ ekonomski razvoj bez demokratskog sadržaja i institucija koje će ga podržavati. Taj se deficit počeo nadoknađivati uspostavljanjem t.zv Kopenhaških kriterija 1993. godine i, posebno, usvajanjem Povelje o osnovnim pravima Unije u Nici 2001. godine. Proširivanjem evropskih standarda na ljudsku dimenziju bila je priprema Unije za najveće proširenje sa 10 država 2004. godine.

U institucionalnoj strukturi Unije, sve do Sporazuma iz Nice, dominirale su menadžersko-birokratske strukture sastavljene od delegiranih predstavnika država-članica – Evropsko vijeće, Vijeće ministara, Evropska komisija.

Demokratski deficit institucionalne strukture ogledao se u početku u minornoj, konsultativnoj poziciji Evropskog parlamenta u odnosu na stvarne centre moći. Tek sa Lisabonskim sporazumom Parlament se doводи u ravnopravni partnerski odnos sa ostalim najvažnijim institucijama Unije. Za razliku od ostalih institucija, jedino je Parlament imao izvorni demokratski legitimitet budući da su građani Unije birali poslanike. Ostali organi su predstavljali institucionalni dogovor država članica. Oni su svoj legitimitet izvodili iz nacionalnog ustavnog uređenja. Odnos Evropskog parlamenta i ovih struktura nije se temeljio na parlamentarnom modelu podjele vlasti, niti je njemu težio. Izgradnja struktura Unije rezultat je stalnih kompromisa i nema pretenzija da simulira model nad-države.

Tek kada su ljudska prava zagarantovana Poveljom o temeljnim pravima dobila sudsku zaštitu pred Sudom Evropske unije i Evropskim sudom za ljudska prava, moglo se govoriti o bitnom smanjivanju demokratskog deficita Unije.

IV EVROPSKI IDENTITET

Evropski identitet se izražava u vrijednostima i ostalim obilježjima koje zajednički dijele građani, narodi i države članice Unije uključujući i države koje, prihvatajući te vrijednosti, žele da postanu članice Unije. Zajedničke vrijednosti nastaju na dva načina:

- individualnim doprinosom svake države članice i
- sporazumnim utvrđivanjem i praktikovanjem zajedničkih standarda i vrijednosti.

Vrijednosti i obilježja univerzalnijeg značaja stvorene u svakoj članici Unije postaju dio evropskih vrijednosti. Pri tome se ne radi samo o pozitivnim doprinosima, nego i o kolektivnoj svijesti i odgovornosti za anticivilizacijska i nedemokratska događanja poput fašizma, holokausta ili genocida. I ova iskustva kao memento istorije moraju i u savremenim prilikama koristiti kao korektiv i kao osjetljivost na svaku povredu evropskih demokratskih standarda kako bi se predupredilo ponavljanje sličnih događanja.

Koje su to vrijednosti koje karakterišu evropski identitet sažeto je definisala sama Evropska unija. Tako se u preambuli POVELJE O TEMELJNIM PRAVIMA UNIJE, između ostalog propisuje:

„Svjesna svoje duhovne i moralne baštine, Unija se zasniva na nedjeljivim i univerzalnim vrijednostima ljudskog dostojanstva, slobode, jednakosti i solidarnosti, ona počiva na principima demokratije i pravne države. Ona stavlja čovjeka u središte svoje aktivnosti utvrđivanjem građanstva Unije i stvaranjem prostora slobode, bezbjednosti i pravde.

Unija doprinosi očuvanju i razvoju ovih zajedničkih vrijednosti uz poštovanje razlika u oblasti kulture i tradicije evropskih naroda, kao i nacionalnog identiteta država članica i organizacije njihove vlasti na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou; ona teži ka unapređenju uravnoteženog i trajnog razvoja i da osigura slobodu kretanja lica, usluga, roba i kapitala, kao i slobodu nastanjivanja“.

V POSTOJI LI KRIZA EVROPSKIH VRIJEDNOSTI?

Najvažniji zadatak svake demokratske države, kao i institucija Unije, je da svakom pojedincu i svakoj grupi osigura efektivno i bez diskriminacije uživanje svih zajamčenih sloboda i prava. Dostignuti nivo razvoja, sam po

sebi, ne garantuje ostvarivanje demokratskih vrijednosti. Taj razvoj nije bez alternative.

Kršenje i nepoštivanje demokratskih standarda, makar u pojedinačnim slučajevima izgledalo marginalno, predstavlja ozbiljnu prijetnju uspostavljenim vrijednostima. Koji su to realni rizici i izrazi krize evropskog identiteta? Do sada su se posebno nametnuli:

1. Teza o hrišćanskim korjenima Evrope, koja je posebno naglašavana u pripremi neusvojenog Ustava Evrope i na kojoj idalje insistira Vatikan, sistemski promoviše nejednakost različitih kulturnih obrazaca života;
2. Fundamentalizmi koji postoje u svakoj nacionalnoj i vjerskoj grupi, koji se, u početku, prakticiraju u marginalnim grupama i koji ne uživaju podršku većine građana, mogu eskalirati ukoliko država i Unija ne osiguraju jednako uživanje prava za sve. Na ovaj izazov koji sve više eskalira Evropa nije našla adekvatan demokratski odgovor.
3. Islamofobija, potaknuta svjetskim kontekstom nakon 11. septembra 2001. godine, već je dobila širi zamah u Evropi. Na ovom pitanju se već testira sposobnost Unije da zaštiti svoje temeljne vrijednosti. Evropa se obavezala da će poštovati različitosti identiteta. Temeljna evropska vrijednost je da se drugi i drugačiji doživljavaju i tretiraju kao ravnopravni. Unija mora prepoznati evropski islam koji se prilagodio tradiciji sekularizma i kome su bliske evropske demokratske vrijednosti i evropsko shvatanje i prakticiranje ljudskih prava. Prema tome, evropski islam nije opterećen snažnijim prisustvom istočnjačkog islamskog fundamentalizma. Prihvatanjem evropskog islama je izraz vjerodostojnosti temeljnih evropskih principa i vrijednosti i ono je u najboljem interesu očuvanja njenog demokratskog identiteta.

Primjer njemačke zabrinutosti zbog niskog stepena integracije dosegljeničkih grupa i mjere koje iz toga proizlaze otvaraju dileme o dometu poštivanja različitosti i spremnosti da se za takve slučajeve iznalaze demokratska rješenja. Legitiman je zahtjev da stranci sa legalnim boravkom treba da dovoljno poznaju jezik kako bi uopšte mogli učestvovati u javnom i političkom životu i da azilanti poštuju javni poredak kao i drugi građani. Međutim zahtjev da svi oni moraju da prihvate „PRIMARNU NJEMAČKU KULTURU“ može implicirati i mjere asimilacije, pa time dovesti u pitanje princip poštovanja kulturnih, vjerskih i drugih različitosti.

VI KOMPATIBILNOST BOSANSKOHERCEGOVAČKIH I EVROPSKIH VRIJEDNOSTI

Bosanskohercegovački identitet je prepoznatljiv po tradicionalnoj multikulturalnosti, toleranciji i suživotu. Po tome je Bosna i Hercegovina pre-

teća evropskih vrijednosti. To je njen ključni doprinos evropskom identitetu. U zemlji, barem načelno, postoji saglasnost o evropskoj perspektivi. S druge strane, Unija naglašava da je to i njen interes i ponavlja da su njena vrata otvorena poduslovom prihvatanja i ostvarivanja njenih standarda. U tome se postiže određeni napredak koji je još daleko od stvarnih potreba i realnih mogućnosti.

Kao članica Vijeća Evrope i OESC-a Bosna i Hercegovina, na širem planu, već participira u izgradnji evropskih vrijednosti. BiH, međutim, ima i velika ograničenja koja, prvenstveno, proizlaze iz njene tranzicijske pozicije, ali i iz posljedica agresije i velikih ratnih gubitaka i razaranja.

Ključno ograničenje u procesu prihvatanja evropskih standarda je nježno nametnuto ustavno uređenje koje nije održivo bez intervencije međunarodne zajednice. Nametnut je nedemokratski i neefikasan sistem sa predominantnom etničkom komponentom. Brojne blokade u procesu odlučivanja, osim što nepovoljno utiču na ukupan materijalni i društveni razvoj, usporavaju i otežavaju prihvatanje evropskih standarda. Iako su nominalno prihvaćeni najviši međunarodni standardi ljudskih sloboda i prava u praksi je prisutno njihovo masovno i grubo kršenje.

Uticaj međunarodne zajednice i, posebno, velikih sila na prilike u Bosni i Hercegovini je veoma veliki. Nažalost, među ključnim akterima nema ni minimalne saglasnosti o strategijskom odnosu prema budućnosti zemlje, odnosno čak ni o tome da li joj je izvjesna perspektiva članstva u NATO-savezu i Evropskoj uniji.

VII KAKO OSIGURATI EVROPSKU PERSPEKTIVU BIH

Optimalno rješenje koje bi omogućilo bržu integraciju u Uniju bilo bi usvajanje cjelovitog novog ustava u skladu sa demokratskim standardima. Pošto je to u postojećoj konstelaciji političkih odnosa nerealno očekivati, trebalo bi osigurati barem djelomične ustavne reforme kojima bi se omogućila prohodnost u prihvatanju i primjeni evropskih standarda koji su uslov za pristup Uniji. Takođe je neophodno iz ustavnog sistema ukloniti diskriminatorna rješenja koja su u neskladu sa evropskim vrijednostima.

Ostvarivanje ovih standarda primarno je u interesu građana BiH. Međutim, ako izostane kontinuirana podrška Unije i šire međunarodne zajednice to će dovesti do isključivanja BiH iz procesa demokratizacije, ojačaće antievropske i antidemokratske snage i stvorice se žarište nestabilnosti što nije u interesu ni Bosne i Hercegovine ni Evropske unije.

EUROPEAN IDENTITY AND BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

In the phrase “European identity” both terms should be understood as the dynamic category. The Europe as a geographical determinant can be viewed through historical context. In cultural terms, it is an environment in which crucial civilization processes took place. In a political sense, the term Europe can be now reduced to the institutional structure of the European Union founded on the common values inherited by its citizens, peoples and states.

These common values constitute the identity of the European Union. When other countries of the European continent accept these values as well and contribute to the enrichment of those values, one could then speak of the European identity.

The values of the Union are established in two ways. Each member State brings in its own values, while additional elements of joint identity are established through the agreed harmonization of different interests. Democratic deficit of the Union institutions, crisis of multiculturalism, anti-immigration and anti-Islamic concepts and policies largely problematize the existence of the European identity.

The Charter of the fundamental rights of the Union identifies human dignity, freedom, equality, solidarity, democracy and rule of law as key elements of the Union identity. In addition to the common values, the Union respects also specificities of national identities while pursuing balanced and lasting development.

The real risks that challenge the European identity, among others, are insisting on the Christian roots; Islamophobia, nationalism and other fundamentalisms, neo Nazism and xenophobia.

The compatibility of the European and BH values is reflected, in particular in the multiculturalism, tolerance and coexistence. As a member of the anti fascist coalition, a member of the Council of Europe and the OSCE, BiH is already contributing to the constitution of the European identity.

BiH must eliminate many constraints that hamper its acceptance of the European values. These are, in particular, the imposed Constitution that is inconsistent with democratic standards, discrimination in the exercise and protection of human rights, lack of internal consensus on key issues on the country’s future, imposing the perception of Islamic threat from BH etc.

Key words: European identity; crisis of identity; Christian roots; Islamophobia; xenophobia; neo-fascism; BiH values; multiculturalism; tolerance; constitutional limitations; discrimination.